

Juozas Valčiukas
Kilęs iš Kauno, 26 m.

Liepos 7 d.

Tai dienoraštis, kurio niekad nerašiau, sutarkime, ir nerašysiu... Sibire taip pat dar niekad nebuvo, o gal sugrįšiu... Ar tai dienoraštis? Dienoraštis tau, man, mums, jums... Gal tai viešas monologas, arba, vieša prakalba Sibirui. Tebūna tai tiesiog trisdešimt trys begalinės, amžinos mintys... Mintys apie juos ir mus, apie laiką ir erdvę, apie žemę ir dangų, apie praeitį ir ateitį, apie žmones miškuose ir miškus žmonėse, apie dainas kelyje ir kelią dainose, apie viltį ir tikėjimą, apie tai, ko nebuvo ir kas bus...

Pagalčiau esu traukinyje, kuris veža į Maskvą. Visada vaikystėje žavėjo traukiniai, nuolatos skaičiuodavau pravažiuojančio traukinio vagonus. Skaičiavimu stengiausi bent akimirksniui sustabdyti traukinį, kad spėčiau išsokti nors ir į paskutinį vagoną, tačiau, esu įsitikinęs, apžvelgęs traukinyje esančius daiktus ir žmones, tuoj pat būčiau išsokęs, kad tik pasilikčiau namie...

Tik ne šį kartą, tik ne šį vakarą. Šį vakarą aš degu noru keliauti ir paliesti Sibiro žemę, žemę, ant kurios vaikščiojo mano tautiečiai: man tolimi ir svetimi, bet tuo jie man tik artimesni žmonės.

Išsiropščiau iš laivo denio tam, kad pasilikčiau,

Kad iškeliaučiau – pasileidau bėgt.

Tereikia vieno tam, kad savimi išlikčiau,

Išlaisvint sielą – savimi kalbėt...

Vaikščiojantys rožiniais krantais vorai,

Laukimu sutinka ir išlydi nakties šviesą...

Ar bent jauti, kokie artėjančių dienų orai?

O, taip... jau išlaisvėjęs aš išstariu šventą tiesą...

Liepos 8 d.

Maskva, kuri ašaromis netiki. Matyt todėl netoli prokuratūros ir kitų valstybės institucijų įsikūręs muziejus primena tik Gulago imitaciją, ir nieko daugiau. Verčiau perskaityti Aleksandro Solženycino parašytą „Gulago archipelagą“. Kaip tik grįžęs po misijos žadu šią knygą iš pagrindų dar kartą perskaityti.

Maskva tėra tarpinė stotelė tarp Vilniaus ir Tomsko. Į Maskvą vykčiau ieškoti Teatro, nieko daugiau. Vakare laukia skrydis lėktuvu į Tomską. Sibiras jau netoliese.

Liepos 9 d.

Tomske mus pasitinka ekspedicijos vadovas Gintautas Alekna, kuris po šios misijos manyje pasirodė esantis tikrąja to žodžio prasme misionierius. Tiek metų atiduodamas Sibire atgulusių tautiečių kapaviečių identifikavimui, dar daugiau, kai išgirsti, kad jau atrasta apie 70 proc. lietuvių kapaviečių, jis kaip visad šaltu ir ramiu veidu sako, jog bus ramus, kai liks neatrastų kapų apie kokius 5 proc. Tuomet pažvelgi į mus supančius miškus ir pašnibždom siunti klausimą į Lietuvą, o gal ir toliau: „Po velniais, tai kas gi yra patriotizmas...“

Vyksta intensyvus įrankių ieškojimas, pirkimas, galandinimas. Ruošiamės pirmam žygiui į pirmąsias kapinaites. Ryt autobusiuku judame į taigą 50 km, vėliau keliausime pėsčiomis. Oras pasikeitė, nes atvykus į Tomską lijo ir nebuvo šilta. Dabar 22 val. Tomsko laiku, nelyja. Ryt pirmas išbandymas, taip pat greitai mūsų laukia susitikimas su lietuviu tremtinio dukra Ada. Kinas, gyvenimas ir pasirinkimas, ir tai tėra vieno žmogaus istorija. Kadangi dienoraštį baiginėju jau grįžęs į Lietuvą, tai iškart keli žodžiai apie Adą. Mane Jos išprusimas,

nusimanymas kino ir kitose sferose išties sužavėjo. Sužavėjo ir būdas bei charakteris. Žmogus, su kuriuo dar susitiksiu. Esu tuo tikras.

Liepos 10 d.

Pagaliau autobusiukais vežami į taigą. Miškas. Tvarkomos pirmosios kapinės, aptveriamo kapines ilga ilga tvora, tvora iš tų pačių pušų, taigos dukrų, taigos, kuri baigia pasiglemžti čia atgulusių lietuvių kaulų ir sielų namus. Tačiau čia šeimininkauja taiga, kurią kirto tremtiniai be jokio atlygio, ir kuri dabar taip pat be jokio atlygio ruošiasi praryti betkokią dydžio kapines... Sibiras siejasi tik su medžiais, laukine gamta, ir bet kokie miestai, miesteliai čia pastatyti per prievartą, per klaidą ar dėl „bendros ateities“, nuolat kovojo ir kovos su gamtos visagalybe trumpos vasaros mėnesiais. Kapinės taigoje jau neatlaiko, pasiduoda: pūva kryžiai, medžių gausa kapinėse paskandina viltį, jog jos išliks čia amžiams. To ir nereikia. To ir būti negali. Mes pūvančių ir nukritusių kryžių beveik nepalietėm, mes juos išsivežėme savyje, su savimi. Jų neliks artimiausiu metu, bet jie išliks manyje, tavyje visam visam laikui. Kapinės šviesios, tarp besistumdantių pušų kapinėse kai kur keli berželiai stiebiasi aukštyn. Matau tame prisikėlimą, regiu jų padėką, girdžiu dainas. Mąstau apie patriotiškumą. Regiu poetą, atvežtą gilion taigon, kuris vietoj pieštuko rankoje priverčiamas laikyti kirvį arba pjūklą. Ir jis kerta, kerta, o pertraukėlėm toliau rašo, rašo medžiams, saviškiams, sau... Nesvarbu. Jis būna savimi. Ir iš bado krentantis nuo kelmo, jis neiškeičia pieštuko į supuvusią žuvies galvą, slapčiomis gauna kur duonos trupinį, ir rašo toliau. Tai jo nepalaužia... Šiandien... Ryt... Vėliau nežinia. Patriotiškumas tame išlikime betkokiomis sąlygomis nenusižengiant savo sąžinės principams.... Išlikimas kad ir kas benutiktų. Tokį visad įsivaizdavau lietuvi, tikrą lietuvi.

Grižtu pas mus. Vakare stovyklavietę suruošame kitur, jau prie kitų kapinių: palieku draugus pabaigti aptverti tvoros, ir su vadovu ir merginomis patraukiame ieškoti vietos stovyklavietei netoli jau kitų kapinaičių, kuriose, pasak Gintauto, reikėtų pastatyti kryžių. Suradus jaukią vietą, kuri būtų nematoma keliu važiuojantiems vietiniams, ir būtų šalia kokio vandens telkinio – pelkės, kurios spalva panaši į rytinę juodą arbatą, tuoj pat palikę kelis bendražygius stovyklavietėje, einame apžvelgti kapinaičių. Jos labai jaukiai, kompaktiškai įsitaisiusios tarp rusiškų kapų. Darbo bus pakankamai rytojais rytui, pernakt reikia nukalti kryžių, kurio šios kapinaitės prašosi, kadangi išlikę kryžiai jau visai suirę, o ir lentelės su pavardėmis likusios jau neįskaitomos. Tuoj pat partempus vakaro laužui malkų, imuosi ieškoti tiesios pušies mūsų būsimam kryžiui. Supratau dar viena, jog nereikia labai daug kryžių pastatyti, pilnai pakanka vieno visoms mūsų sutvarkytoms kapinėms. Svarbiausia, ką išsivežame iš tų šviesių sakralinių vietų, ką perduosime ateinančioms kartoms. Visa kas, mano pamatyta, paliesta kapinaitėse taigoje, bus perduota kitiems... Tie patys pūvantys kryžiai išliks tokie, kokius aš pamačiau, išliks ne tik manyje, bet pas šimtus kitų tautiečių. Tame yra jų ilgaamžiškumas, tęstinumas, ir čia jau jokia visagalė taiga nieko negali padaryti. Neabejoju, mano lūpomis perduota žinia, perduoti kryžių ir kapinaičių vaizdai, gyvuos tiek, kiek gyvuosime mes patys.

Liepos 11 d.

Pastatėme kryžių. Pirmiausia sutvarkėme kapinaites, ir tuomet jau nešėme visi kryžių, kurį pernakt užbaigėme. Keistas būties lengvumas įsiskverbia į mane statant kryžių. Ir Sibire kaimuose nesuvokiamas bendruomeniškumo jausmas, kurį, be abejonių, atsivežė lietuviai tuomet, ir dabar statant kryžių jautėsi tas pats lietuviškas bruožas, kurio nesugriautų jokios gulago sąlygos.

Liepos 12 d.

Šiandieną einame tvarkyti miesto kapinių. Tomsko kapinės atrodytų turėtų būti labai prižiūrėtos, kadangi čia pat miestas, kuriame gyvena apie pusė milijono gyventojų. Tačiau viskas pasirodo priešingai. Kapinaitės taigose atrodo daug kartų tvarkingesnės bei jaukesnės, nei šios džunglės. Kapinės visai nėra tvarkomos. Kai kur randi paliktus degtinės stikliukus prie rusiškų kapų, aplink didžiausia netvarka. Vaikštau po lietuvių kapus, tarsi kažko ieškodamas. Po kelių minučių pamačiau gulintį nedidelį kryžių, apverčiau jį ir pastebėjau dar įskaitomas raides ANTANAS NAJULIS. Kapas lietuvių Antano Najulio. Amžinąjį Jam atilsį..

Vakare mūsų jau laukia traukinys į gyvenvietę pavadinimu Belij Jar. Būnam ten tik naktį. Viešbutyje budėjusi moteris, švelniai tariant, nebuvo labai mandagi, bet nakvynę gavome, taigi tai ir yra svarbiausia.

Liepos 13 d.

Autobusiuku važiuojame į kapinaites. Vairuotojo veido bruožai, tiesą sakant, man iškart davė mintį, kad Jis turi ne tik rusiško kraujo. Reikia pasakyti, kad ir Jis iš pradžių manė, jog esame estai (taip jam jo draugas buvo sakęs). Tačiau Jo svetingumas su į kapinaites atvežtais šviežiai raugintais agurkais, kedro riešutais nebuvo be reikalo. Pasirodo, Jis yra lietuvių tremtinio sūnus. Tuo pat, jau mums tvarkant antrąsias kapines, Jis skubiai nuvyko atvežti dokumentų su nuotraukomis apie savo tėvą. Taip aptvarkę dvi kapinaites vakarop buvome pakviesti pas Viktorą ir Jo žmoną į svečius. Neeilinė asmenybė, jaučiasi, kad savo būste Jis su žmona susikūręs kitą valstybę, kitą kaimą, kuris nepanašus į barakais apstatytą Gulago šalies pakraščio vietovę. Jautės ir Jo veide tam tikras nerimas, o mums sudainavus prie svetingo

stalo keletą lietuviškų dainų, pastebėjau iš susijaudinimo nematomai krintančias ašaras. Tačiau to beveik niekas nematė. Žmogus, kuris nematęs savo tėvo, bet savyje jaučiantis kažkokį dvilypumą. Nesigilinsiu į šeimos apsisprendimo ir tam apsisprendimui įtakos padariusių sąlygų nagrinėjimą. Neturiu teisės į tai, nes beveik nieko nežinau. Mačiau Viktorą, kuklų, nuoširdų ir darbštų žmogų, mačiau jame lietuvį. Tebūna jie laimingi su žmona. Pasikeitėme kontaktais su jais, ir jei tik sulauksime skambučio su pagalbos prašymu norint surasti kokių nors giminaičių, be jokių abejonių padėsime. Skubame į traukinį vakare, laukia kelionė naktį į Asiną.

Liepos 14 d.

Naktis traukinyje buvo nepakartojama. Nemiegojome keliese iki pat ryto, nes sutikom žmogų, kuris, manau, to net nesuvokdamas yra didžiausias Rusijos turtas, kalbanti Rusijos siela. Traukinio palydovė, moteris turinti dukrą visą vakarą su pertraukėlėmis, kurias ji skyrė keleiviams įlaipinti ir išlaipinti, praleido su mumis skaitant Jesenino ir kitų poetų eiles, dainuojant visas žinomiausias Rusijos filmų dainas... Joje aš mačiau Rusiją, ir prisiminsiu tik tokią Rusiją, kokią mums parodė tasai nuoširdus ir geranoriškas žmogus. Žmonėse matau šalį, gyvenvietę, o ne žmones gyvenvietėje ar mieste. Ji pati, to nežinodama, yra pati didžiausia savo šalies ambasadorė. Jos begalinis tikėjimas savo dukros ateitimi Sibiro mieste, kuris mums akimirksniu pasirodė toks naivus, bet išties tikras. Ji nematė kito pasaulio, išskyrus tą Sibire. Ir ji tuo nesiskundžia, anaiptol, ji pilna džiaugsmo. Va tokia Rusija ir liks manyje, kurią parodė atviri ir nuoširdūs atsitiktiniai Rusijos žmonės. Politikai čia vietos nebėra ir nebus. Tai per daug tikras santykis, ryšys. Tik neišmokau gyvenime vieno... To turbūt ir neišmoksiu. Gal ir nereikia. Nemoku atsiveikinti, ir man taip nesuprantamas

reiškiny, kai sutinki žmogų, po kelių dienų, valandų ar minučių tu iškeliauji, ir tikriausiai jūs jau nebesusitiksit. Tai taip natūralu. Keista daug kam būtų girdėti, kad apie tai kalbu. Bet man vis vien. Man tai nesuprantama. Norisi visus juos laikyti, būti kartu, klausyti, susiklausyti. O dabar, pasisveikini ir čia pat tari „Sudie“. Prabanga man apie tai kalbėti, kokia prabanga toji laisvė. Apie tai mąstyti nebuvo kada mano tautiečiams prieš 70 metų, juos išskirdavo, palikdavo, atimdavo vieną iš kito – tai buvo kasdienybė kaip rašė A. Solženycinas...

Istorijos nepamirškime, kad niekada nepasikartotų tatau.

Išmiegota visa valanda. Pasitinka Asino stotyje du autobusiukai (5,30 val.), kurie mus veža tolyn į taigą. Pasirodo, ką tik prasidėjo 30 km žygis. Ėjom ilgai, labai ilgai, bet sunkumų nebepamenu, pamenu bendražygių veidus, kurie ilgai dar manyje išliks. O kai kurie iš jų, neabejoju, liks mano gyvenimo draugais. Kaip pasakė Simonas „Su nepažįstamais išvykom, o grįžę liksime turbūt gyvenimo draugais“.

Galiausiai stovyklavietė, kur vien avietynai – meškų rojus – be to, pastebime, jog daugelis skruzdelynų meškų išvartyti. Nejuokais imame stūgaut, šaukti, kirviais, samčiais daužyti, kad tik sukelti kuo didesnę triukšmą meškoms nubaidyti. Aplink stovyklavietę užkuriame kelis laužus, budime pernakt po kelis žmones. Ramu ir gera tarp savų šitoje taigoje.

Liepos 15 d.

Šiandien palikę stovyklavietėje keletą žmonių judame į kapines. Šios kapinės apie 5 km nuo mūsų stovyklavietės ir pagarba bei padėka Gintautui Aleknai, kad Jis metro tikslumu atranda jas giliai miške. Šios kapinaitės mūsų aptveriamos vėlgi tvora. Jos kitokios nei prieš tai lankytos. Čia vėl, keli susikabinę rankomis berželiai viduryje kapinių, ir aplinkui 4-5 metrų atstumu nei vieno medžio, o toliau pušynai ir samanos. Tie berželiai man sukelia didelius

jausmus. Be to, šiose kapinėse be medinių senųjų kryžių stovi ir jau po nepriklausomybės atgavimo pastatytas geležinis kryžius, ant kurio aiškiai parašyti čia palaidotų vardai ir pavardės. Dar labiau paveikia parašytos mirusiųjų gimimo ir mirimo datos (1951-1951; 1951-1952; 1951-1951...).

Po maldos visi einame tylomis link stovyklavietės, šianakt liksime toje pačioje vietoje. Kursime laužus, maudysimės pelkėje ir budėsime pernakt pasikeisdami, ryt ilgas kelias į paskutiniąsias kapines.

Šios pušys nebegyvos,

Numirusių blakstienos laisvame ore...

Danguj figūros plaukioja masyvios,

Prisiminimai it nebylūs paukščiai tavyje.

Tylos balsai užgožia kunigo žodžius ir atleidimus,

Aš mintimis per samanas žengiu...

Vardan kieno vien kryžiai pakeitė miškus, arimus

Savo dvasia šią žemę aš trumpam dengiu...

Liepos 16 d.

Ryte renkamės daiktus mat laukia ilgas žygis per taigą. Kelias naktis praleidome toje pačioje vietoje, kitoje pelkės pusėje kadaise buvo lietuvių kaimas. Dar iš vakaro pradėdame darbus su medžiu, norėdami pastatyti atminimo lentą buvusiam kaimui. Atminimo lenta lietuvių kaimui Tunguskyj Bor jau ryte mūsų pernešta per pelkę nusidriekusį netvirtą tiltelį iš rąstų ir pastatyta visiems čia gyvenusiems atminti.

Einam toliau – 32 km žygis. Jis buvo nelengvas mums išbandymas. Pagaliau pasiektos Baturino gyvenvietės prieigos. Čia vieni sunkiai bandome įrengti stovyklavietę miške, kiti skuba geriamo vandens į gyvenvietę, nes mes jo jau senokai nebuvom turėję burnoje, na, nebent pelkės vandenį. Vakare visi pavargę, bet laimingi sėdime ilgai prie laužo. Atgaiva sielai. Nemažai jau nuveikta šioje misijoje, belieka dar vienos kapinės. Laukiu ryto.

Liepos 17 d.

Senuoju greitosios pagalbos automobiliu riedame per sunkokai pravažiuojamus kelius link kapinaičių. Tai Centralnaja kapinės. Kapinės, kuriose kaip reikiant pasidarbavome išvalydami jose mišką, aptverdami kapines ilga tvora. Iš tiesų, koks geras jausmas palikti tokias šviesias kapines, atskirtas nuo aplink jas eančio miško. Keistas jausmas aplankė sutvarkius šias paskutines mūsų lankomas kapines Sibire... Dabar aš laisvas, toks visai visai laisvas. Jausmas – visiška pilnatvė, ir didis prisiminimų bei atminimo bagažas manyje. Artėja dėstytojavimo metas, rugsėjo mėnesį susitiksiu su keliais šimtais naujų mano studentų, jie pirmieji apie tai išgirs, sužinos.. Bet ir ne paskutiniai.

Vakare riedame atgal į Tomską tais pačiais autobusiukais. Ir tai jau pabaiga mūsų kelionės. Dar daug reikės laiko, kad suvokčiau, kur aš buvau, kur tie žmonės gyveno, kurių kapus lankėme bei tvarkėme. Tam reikia laiko, daug laiko.

Liepos 18 d.

Mes Tomske. Aplankome Tomske esantį KGB muziejų. Muziejaus darbuotoja visiškai sutiko su mano pastebėjimu, kad Rusija – tai pasimetusi laike šalis. Viena vertus, gatvėje stūkso sovietiniai paminklai, gatvių pavadinimai galvažudžių ar jiems prijautusių, kita vertus,

žmonės, jaunimas gerokai pralenkęs tą laiką, ir siekantys gyventi kitą gyvenimą. Šalis, kurioje nėra, o gal ir nebus, harmonijos tarp praeities, dabarties ir ateities.

Liepos 19 d.

Mes Maskvoje. Pakeliui namo. Keliaudamas bandai suvokti, permąstyti visa tai, kas įvyko, bet dar negali. Didi šios misijos prasmė, ir aš didžiuojuos galėdamas prie jos prisidėti.

Tik traukiniais daugiau nebeieškosim naujo miesto,

Kas gyva – teišlieka mumyse...

Namai, kur rasiu ranką atvirai ištiestą,

O visa kita lai gyvena mintyse.

Liepos 20 d.

Dar dabar manyje kapinės, kuriose trisdešimt trijų mūsų tautiečių palaikai... Trisdešimt trys....

Lietuva. Man regis, mano misija tik prasideda... Dar daug turim nuveikti. Reikia pasakyti, kad daug minčių pasiliko manyje, o ne dienoraštyje. Jos bus perduotos po truputį įgyvendinat misiją Lietuvoje. Tepadedu mums Dievas.